

Kā latviešu valodā rodas jauni vārdi? Darbības vārds *gūt* un no tā darinātie vārdi

Izlasi tekstu un izpildi pašpārbaudes uzdevumus!

Ja nepieciešama palīdzība uzdevumu izpildē, tu vari izmantot visus pieejamos resursus – mācību grāmatu, vārdnīcas, internetu, arī klasesbiedru un skolotāja palīdzību.

Jaunvārdi un valodas attīstības virziens

Viens no latviešu valodas mainības aspektiem ir leksiskās pārmaiņas, proti, jaunvārdu veidošanās/veidošana, to nostiprināšanās vai izzušana. Jaunvārdi (plašā nozīmē – iekļaujot salikteņus, vārdkopas, **aizguvumus**, arī jaunu nozīmju izveidi) latviešu valodā ienāk dažādi – tos veido tulkotāji un tulki, terminologi, žurnālisti un rakstnieki. Paralēli notiek arī visai neapzināta tautas “vārddare” vai “vārdrade”, kur liela loma piemīt **aizgūšanai**. (..)

Būtu vērts diskutēt arī par vārddarināšanas paņēmieni izvēli tajos gadījumos, kad jaunvārdi tiek veidoti apzināti. Lielākā apjomā šie procesi ietekmē valodas sistēmu. Viena problēma varētu būt nosaukta šādi – vai mēs veidojam smagnēju, garu, ļoti precīzu vai īsu, tēlainu, metaforisku vārdu krājumu. Salīdzinājumam – virkne nu jau bijušo jaunvārdu, daļītu ne pēc to izcelsmes, bet gan pēc to apjoma:

čats, čīps, fans, tops, bums, (dator)pele, nūjot, rullēt, saziņa, zīmols, aprūpe, pieeja, aprīte, šarmēt, mēdiji, (at)mazgāt, sviests

(..)

tērzētava, komunikācija, pirmsšķietamība, sprādzienbīstams, mēģinājumi darbināšana, apstiprinātājiestāde, ārkārtējība, trakumsērgbrīvs, autolopvedis, plašsaziņas līdzekļi, elektroniskais surogātpasts, aizmuguriekāpes autobuss, likumpamatots disciplinārsods, noziedzīgi iegūtu līdzekļu (nelikumīga) legalizācija.

Lai cik lielā mērā trīsdaļīgie salikteņi atvieglotu teikuma konstrukcijas, tie tomēr latviešu valodā ir “pasmagi”: *autolopvedis, trakumsērgbrīvs, padomdevējkomiteja, līgumslēdzējīestāde*. Iespējams, darinātāji vairāk domājuši par precizitāti rakstiskā lietojumā, nevis par salikteņu reālo lietojumu runas vidē.

(Andrejs Veisbergs “Jaunvārdi un valodas attīstības virziens”)

leksisks – saistīts ar vārdu krājumu
vārdkopa – vārdu savienojums
apzināts – tāds, ko vada prāts
smagnējs – tāds, kas rada smaguma iespaidu
virkne – rinda
izcelsme – rašanās

Tu sāc apgūt jaunu tematu, kura nosaukums ir
“Kā tiek darināti jauni vārdi?”.

Izdomā dažus pieņēmumus, par ko īsti tu mācīsies, kas tie varētu būt par vārdiem un kāpēc tev nepieciešams par tiem mācīties! Pajautā dažiem saviem klasesbiedriem, kāds mācību materiāls, viņuprāt, varētu būt saistīts ar šo tematu!

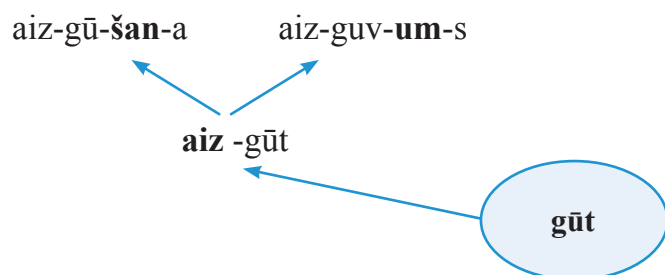
Lai pārliecinātos, cik patiesi bijuši jūsu pieņēmumi, izpildiet pašpārbaudes uzdevumus!

1. Teksta autors ir Andrejs Veisbergs. Noskaidro, kas viņš ir un ar ko nodarbojas!
2. Kurus no tekstā pieminētajiem jaunvārdiem tu esi dzirdējis/dzirdējusi vai lieto savā runā?
3. Kurus no minētajiem jaunvārdiem tu iepriekš nekad nebiji ne dzirdējis/dzirdējusi, ne lasījis/lasījusi?
4. Atšifrē šos salikteņus aprakstoši: *trakumsērgbrīvs* (piemēram, *brīvs no trakuma sērgas*), *likumpamatots*, *apstiprinātājiestāde*, *padomdevējkomiteja*, *līgumslēdzējiestāde*! Secini, kā veidoti šie salikteņi!
5. Kāpēc, autoraprāt, tiek darināti šādi un līdzīgi salikteņi?
6. Apskaties apkārt, kādi priekšmeti ir tavā klasē, kas tur notiek, un izveido dažus jaunvārdus – salikteņus ar divām, trim vai četrām daļām –, ievērojot latviešu valodas vārddarināšanas tradīcijas! Uzraksti tos uz līmlapiņas un pielīmē pie tāfeles! Esi gatavs/gatava izskaidrot jaundarināto vārdu nozīmi!
7. Kad visus uzdevumus esi izpildījis/izpildījusi, izpēti, kādus jaunvārdus izdomājuši tavi klasesbiedri! Ja kādu no tiem tu nesaproti, lūdz, lai jaunvārda autors to izskaidro!
8. Tekstā ir izcelti 2 vārdi. Kas tiem ir kopīgs?
9. Darbības vārds *gūt* ir 1. konjugācijas darbības vārds. Lai prastu veidot visas šī vārda personu formas, ir svarīgi zināt, kā mainās tā sakne dažādos gramatiskajos laikos. Aizpildi tabulu!

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne
es			gūšu
tu			gūsi
viņš, viņa, viņi, viņas		guva	
mēs	gūstam		
jūs			

10. Darini citus vārdus no vārda *gūt*!

Izcel tās vārda sastāvdaļas, ar kurām tiek darināts jauns vārds!

11. Papildini secinājumus!

Jaunus vārdus no darbības vārda *gūt* var darināt ar _____ un _____.